

Type Of Article (Review Article)

Analysis Of Symbolic Metaphors In The Hidden Parables Of The Holy Quran; Cultural, Spiritual And Cognitive Influences On The Expression Of Quranic Concepts

Pakizah Kazamzadah: Department of Quranic Sciences and Hadith, Za.C., Islamic Azad University, Zanjan, Iran.

***Haidar Hasanlo:** Department of Persian Language and Literature, Za.C., Islamic Azad University, Zanjan, Iran.

Mohammad Hossein Saeni: Department of Quranic Sciences and Hadith, Za.C., Islamic Azad University, Zanjan, Iran.

Farhad Edrisi: Department of Quranic Sciences and Hadith, Za.C., Islamic Azad University, Zanjan, Iran.

Article Einfo

Received: 2024/12/13
Accepted: 2025/06/15
PP: 112-125.

Keywords:

The Noble Qur'an
Symbolic Metaphors
Cultural Context And Social Lifeworld

Abstract

According to scholarly classifications, the parables of the Noble Qur'an are divided into two categories: explicit parables—which clearly employ terms such as mathal or amthāl—and implicit (hidden) parables, which, though lacking these explicit terms, nonetheless possess a parabolic structure. This study aims to analyze the symbolic metaphors found in the implicit parables of the Qur'an and to examine their role in conveying Qur'anic concepts. The research adopts a descriptive-analytical method based on qualitative content analysis. The corpus consists of all verses of the Noble Qur'an, and purposive sampling was employed. Data were collected through interpretive texts, rhetorical sources, and linguistic references. The validity of the instruments was confirmed by experts in Qur'anic studies and rhetoric, and reliability was established through inter-rater agreement. The findings reveal that al-isti'arah al-tamthīliyyah (allegorical metaphor), though less frequent than similes, plays a significant role in the hidden parables by visually expressing abstract ideas and making complex meanings more accessible to the reader. These symbolic metaphors not only enhance cognitive understanding and deepen the spiritual experience of the audience but also, from a cultural perspective, draw upon symbols and imagery rooted in the cultural context and social lifeworld of pre-Islamic Arab society to establish effective communication between the Divine text and its audience. On a social level, these metaphors address themes such as justice, honesty, loyalty, and communal responsibility, thereby contributing not only to individual moral refinement but also to shaping the social structure and ethical norms of the faith-based community. Nevertheless, identifying and interpreting allegorical metaphors in the Qur'an's implicit parables requires interpretive precision, literary sensitivity, and a deep command of Qur'anic rhetorical principles.

Citation: Kazamzadah, Pakizah. Hasanlo, Haidar. Saeni, Mohammad Hossein. Edrisi, Farhad0 (2025). Analysis Of Symbolic Metaphors In The Hidden Parables Of The Holy Quran; Cultural, Spiritual And Cognitive Influences On The Expression Of Quranic Concepts. *Journal Of Socio-Cultural Changes*, 22(2; Ser. 86): 112-125.

DOI:

This Article Is Extracted From The Doctoral Thesis Of '*Pakizah Kazamzadah*', Titled "*A Study Of The Parables Of The Holy Quran (With Emphasis On The Rhetorical, Exegetical, And Esoteric Dimensions Of The Verses)*", Under The Supervision Of '*Dr. Haidar Hasanlo*', & Advisory '*Dr. Mohammad Hossein Saeni*', & '*Dr. Farhad Edrisi*'.

***Corresponding Author:** Haidar Hasanlo

E-mail Address: nastuh49@yahoo.com

Tel: +098123415400

Extended Abstract

Introduction

In discourse aimed at deeply influencing the hearts and minds of the audience, alongside clarity and avoidance of ambiguity, certain aesthetic qualities such as conciseness and purposeful brevity are essential. From this perspective, metaphor—especially its allegorical type—holds a distinguished position as one of the most prominent concise rhetorical devices, enabling the transmission of intangible and spiritual concepts in a tangible and perceptible form. The Holy Quran, by utilizing explicit and allegorical parables, has effectively harnessed this rhetorical capacity to convey complex, abstract ideas in a simple and impactful manner. Despite the crucial role and significance of such metaphors in understanding and influencing religious discourse, comprehensive and independent studies on the use of allegorical metaphor in the Quran's allegorical parables remain limited and insufficient. This research seeks to address the question of whether and how allegorical metaphor is employed in the Quran's allegorical parables, as well as its rhetorical functions and effects. To this end, selected allegorical parables were extracted and their allegorical metaphors examined in detail.

Methodology

This study is descriptive-analytical and based on a qualitative content analysis approach. The statistical population includes all Quranic verses containing metaphorical and allegorical concepts, with a special focus on verses employed as allegorical parables. Samples were purposefully selected based on criteria such as the type and method of metaphor usage, its impact on audience comprehension, and semantic connection to the fundamental concepts of the Quran, ranging from approximately 30 to 50 verses. Data collection was conducted through reputable tafsir (Quranic exegesis) sources, rhetorical and linguistic texts, and lexicons. The validity of the instruments was confirmed through expert reviews in Quranic sciences and rhetoric, and reliability was ensured via inter-rater agreement tests. Data analysis was performed qualitatively and textually, with careful examination of the aesthetic structure and function of allegorical metaphor, as well as its effect on the understanding and rhetorical impact of the Quranic discourse—an endeavor requiring scientific precision and specialized approaches due to the linguistic and rhetorical complexity of the Quran.

Results and Discussion

Metaphor, as one of the most significant rhetorical tools in Arabic language and the Holy Quran, plays a crucial role in conveying deep and vivid concepts. This study, by examining the allegorical metaphors in the parables of the Quran, demonstrated that this type of metaphor expresses abstract ideas through tangible imagery by omitting one side of the simile and relying on semantic context. Various definitions of metaphor from classical and modern rhetoricians, including Abd al-Qahir al-Jurjani, Sa'd al-Din Taftazani, and contemporary linguists such as Kourosh Safavi, attest to the importance and complexity of this literary device. The findings indicate that the allegorical metaphor, through combining multiple features and creating compound similarities, significantly aids in conveying complex Quranic concepts. By analyzing 13 verses from the parables in the Quran, this study explored the role of allegorical metaphor in expressing concepts such as the treachery of hypocrites, the weight of sins, divine surveillance, and the dichotomy of truth and falsehood. The results showed that this metaphor, by transforming abstract ideas into concrete images, deepens the audience's understanding and makes the message more enduring. Moreover, the interpretive and multidimensional nature of allegorical metaphors renders the Quran a dynamic text adaptable to various contexts. This research recommends further studies employing modern rhetorical and linguistic approaches to uncover the hidden layers of Quranic metaphors.

تحلیل استعاره‌های نمادین در مثل‌های نهفته و پنهان قرآن کریم؛ تأثیرات فرهنگی، معنوی و شناختی در بیان مفاهیم قرآنی

پاکیزه کاظم‌زاده: گروه علوم و قرآن و حدیث، واحد زنجان، دانشگاه آزاد اسلامی، زنجان، ایران.

*حیدر حسن‌لو: گروه زبان و ادبیات فارسی، واحد زنجان، دانشگاه آزاد اسلامی، زنجان، ایران.

محمدحسین صائینی: گروه علوم و قرآن و حدیث، واحد زنجان، دانشگاه آزاد اسلامی، زنجان، ایران.

فرهاد ادریسی: گروه علوم و قرآن و حدیث، واحد زنجان، دانشگاه آزاد اسلامی، زنجان، ایران.

اطلاعات مقاله	چکیده
تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۹/۲۳	بر اساس تقسیم‌بندی پژوهشگران، امثال قرآن کریم به دو دسته «امثال واضح» - که در آن‌ها به صراحت از واژه‌هایی چون «مَثَل» یا «امثال» استفاده شده و «امثالِ کامنه» - که فاقد این اصطلاحات اند اما ساختار مثلی دارند تقسیم می‌شوند. این پژوهش باهدف تحلیل استعاره‌های نمادین در امثالِ کامنه قرآن کریم و تبیین نقش آن‌ها در انتقال مفاهیم قرآنی انجام شده است. روش تحقیق توصیفی-تحلیلی و مبتنی بر تحلیل محتوای کیفی است. جامعه آماری شامل تمامی آیات قرآن کریم بوده و از روش نمونه‌گیری هدفمند استفاده شده است. ابزار گردآوری داده‌ها، متون تفسیری، منابع بلاغی و زبان شناختی است. روایی ابزار با نظر متخصصان علوم قرآنی و بلاغت تأیید شده و پایایی آن از طریق آزمون بین‌دوران سنجیده شده است. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که استعاره تمثیلیه، هرچند کمتر از تشبیه تمثیلی در قرآن رایج است، در امثالِ کامنه نقش مؤثری در تصویرسازی مفاهیم انتزاعی و انتقال معانی پیچیده به زبان محسوس و قابل‌درک دارد. این استعاره‌ها افزون بر تقویت ادراک شناختی و تعمیق تجربه معنوی مخاطب، از منظر فرهنگی نیز باتکیه بر نمادها، تصاویر و مفاهیم برگرفته از بستر فرهنگی و زیست‌جهان اجتماعی عرب جاهلی، نقش مؤثری در برقراری ارتباط مؤثر میان متن وحی و مخاطب ایفاء می‌کنند. در بُعد اجتماعی، استعاره‌های نمادین قرآن با طرح مضامینی چون عدالت، صداقت، وفای به عهد، و مسئولیت‌پذیری جمعی، نه تنها به اصلاح رفتار فردی و اخلاقی کمک می‌کنند بلکه در جهت‌دهی به ساختارها و روابط اجتماعی جامعه ایمانی نیز نقش‌آفرین هستند. بالین حال، شناسایی و تفسیر استعاره تمثیلیه در امثالِ کامنه نیازمند دقت، ظرافت ادبی و تسلط بر بنیان‌های بلاغت قرآنی است.
تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۳/۲۵	
شماره صفحات: ۱۲۵-۱۱۲	
واژگان کلیدی: قرآن کریم استعاره‌های نمادین بستر فرهنگی و زیست‌جهان اجتماعی	
استناد: کاظم‌زاده، پاکیزه. حسن‌لو، حیدر. صائینی، محمدحسین. ادریسی، فرهاد. (۱۴۰۴). تحلیل استعاره‌های نمادین در مثل‌های نهفته و پنهان قرآن کریم؛ تأثیرات فرهنگی، معنوی و شناختی در بیان مفاهیم قرآنی، فصلنامه تغییرات اجتماعی-فرهنگی، دوره ۲۲، شماره ۲؛ (پیاپی ۸۶)، ۱۱۲-۱۲۵.	

DOI:

این مقاله برگرفته از رساله دکتری «پاکیزه کاظم‌زاده»، با عنوان «بررسی امثال قرآن کریم (باتکیه بر وجوه بیانی و تفسیری و تاویلی آیات)»، است که به راهنمایی «حیدر حسن‌لو»، و مشاوره «دکتر محمدحسین صائینی»، و «دکتر فرهاد ادریسی»، استخراج شده است.

*نویسنده مسئول: حیدر حسن‌لو

آدرس پست الکترونیک: nastuh49@yahoo.com

تلفن: ۰۹۱۲۳۴۱۵۴۰۰

مقدمه

به نظر می‌رسد سخنی که هدف آن تأثیرگذاری بر نفوس است و می‌خواهد در جان و دل شنونده بنشیند، باید افزون‌بر دارا بودن تمامی شرایط فصاحت یعنی عاری بودن از اشتباهات ساختاری و دستوری و دوری از سنگینی و پیچیدگی‌های ابهام‌آفرین - از سخن عادی ممتاز بوده و از زیبایی‌های خاصی نیز برخوردار باشد. یکی از این زیبایی‌ها، ایجاز یا کوتاه‌گویی همراه با فایده‌گویی است. اگر چنانکه گفته‌اند ایجاز، مقصد نهایی یا دست کم یکی از مقاصد مهم بلاغت باشد، در این صورت بی‌گمان استعاره، به عنوان یک فن بیانی موجز، از زیباترین و فنی‌ترین فنون بیانی به‌شمار خواهد رفت و مهمترین جایگاه ایجاز را به خود اختصاص خواهد داد. خداوند متعال در راستای هدایت انسان‌ها به‌طور عام و مسلمانان به‌طور خاص و برای تبیین و تأثیر کلام در نفوس، از تمثیل بهره جسته است. با کمک استعاره، به‌ویژه استعاره تمثیلیه، می‌توان موضوعات غیر محسوس و معنوی یا ذهنی صرف را محسوس نمود، امور غیر مجسم را تجسم بخشید و موجودات غیر انسانی را در هیئت انسانی (تشخیص)، ظاهر ساخت. این امور در تأثیرگذاری کلام و ایجاد جاذبه برای آن بسیار مؤثرند. محققان، امثالی را که در آن‌ها از واژه‌های «مَثَل» و «امثال»، استفاده شده است به‌مانند آیه شریفه «وَمَثَلُ الَّذِينَ كَفَرُوا كَمَثَلِ الْذِي يَنْعِقُ بِمَا لَا يَسْمَعُ إِلَّا دُعَاءً وَنِدَاءً» (بقره/۱۷۱)، و در آن‌ها به‌نحوی از انحاء، با ذکر واژه «مثل»، به مثل بودن تصریح شده است، «امثال واضح»، نامیده‌اند. در مقابل، امثالی که در آن‌ها واژه «مثل»، نیامده است، ولی از مفهوم و جان کلام، مثل بودنشان آشکار می‌گردد. مانند آیه شریفه «وَلَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ نَقَصَتْ غَزَاهُمْ مِنْ بَعْدِ قُوَّةٍ أَنْكَاثًا» (نحل/۹۲)، یا آیه «وَنَحْنُ أَقْرَبُ إِلَيْهِ مِنْ حَبْلِ الْوَرِيدِ» (ق/۱۶)، «امثال کامنه»، نامیده‌اند (اسماعیلی، ۱۳۷۷: ۴۳). امثال قرآن کریم اعم از واضح و کامنه جلوه‌گاه صور گوناگون بیانی‌اند و به‌ویژه از ظرفیت بالای استعاره تمثیلیه بهره‌مند هستند. این ظرفیت نه تنها در انتقال مفاهیم پیچیده ذهنی و انتزاعی به‌صورتی محسوس و قابل فهم مؤثر است، بلکه نقش مهمی در تأثیرگذاری عاطفی و اقناعی کلام ایفاء می‌کند. استعاره تمثیلیه با پیوند دادن عناصر آشنا به مفاهیم ناآشنا، مخاطب را به تأمل و درک عمیق‌تر مفاهیم سوق می‌دهد. در این میان، امثال قرآنی به‌عنوان بستری زبانی و بلاغی، نقشی ویژه در القای معانی ایفاء می‌کنند و توانسته‌اند ساختارهای بیانی قدرتمندی برای بیان آموزه‌های دینی و اخلاقی فراهم آورند. با وجود توجه فراوان به صورخیال و فنون بیانی در متون دینی، به نظر می‌رسد بررسی دقیق کاربرد استعاره تمثیلیه در امثال کامنه قرآن، همچنان نیازمند پژوهشی مستقل و روشمند باشد؛ چراکه ظرفیت‌های بلاغی پنهان در این گونه آیات، می‌تواند افق‌های تازه‌ای در فهم هنری و معنایی قرآن کریم بگشاید. در تحقیقاتی که درباره استعاره‌های تمثیلیه قرآن کریم انجام شده، اولاً: تنها بخشی از قرآن یعنی سوره‌ای خاص مورد بررسی قرار گرفته و از این جهت، جامعیت لازم را نداشته‌اند. ثانیاً: هیچ تحقیق مستقلی درباره استعاره‌های تمثیلیه امثال کامنه قرآن کریم یافت نشده است. پژوهش حاضر در پی پاسخ‌گویی به این پرسش است که: آیا در امثال کامنه قرآن کریم، استعاره تمثیلیه به کار رفته است یا نه - و در صورت وجود، چه فوایدی می‌توان برای این کاربرد متصور شد؟ برای پاسخ نخست امثال کامنه قرآن کریم استخراج شده و سپس استعاره‌های تمثیلیه موجود در آن‌ها مورد بررسی قرار گرفته است.

پیشینه تحقیق

سارا سهرابی، اکرم کرانی و زهره سادات‌ناصری (۱۴۰۲)، در بررسی «واکاوی استعاره مفهومی در قرآن (جبرهای ۱۵ تا ۲۱) و هفت‌پیکر نظامی از مفهوم زبان شناختی متن و تصویر»؛ با استفاده از روش کتابخانه‌ای و چارچوب نظری استعاره مفهومی، ۳ نوع استعاره؛ هستی‌شناختی، جهت‌گیرانه و ساختاری را در آیات منتخب قرآن بررسی کرده‌اند و نشان داده‌اند که بسیاری از مفاهیم به کاررفته، به‌ویژه افعال ادراکی مانند دیدن، شنیدن و سخن گفتن، درواقع نمونه‌هایی از استعاره مفهومی‌اند. و نیز کاربرد استعاره مفهومی در «هفت‌پیکر»، نظامی تحلیل شده و نحوه بازنمایی تصویرهای ذهنی و احساسی شاعر از طریق این نوع استعاره‌ها مورد توجه قرار گرفته است. یکی از یافته‌های مهم این پژوهش آن است که استعاره مفهومی به مثابه ابزاری کارآمد، هم در متون دینی و هم در متون ادبی کلاسیک فارسی، نقشی اساسی در انتقال مفاهیم پیچیده ایفاء می‌کند. این پژوهش با تطبیق کارکرد استعاره مفهومی در دو متن دینی و ادبی، نشان داده است که این نوع استعاره نه تنها در تبیین بهتر مفاهیم قرآنی مؤثر است، بلکه به تحلیل زیبایی شناختی آثار ادبی نیز عمق بیشتری می‌بخشد (سهرابی، کرانی، سادات‌ناصری، ۱۴۰۲: ۳۷۹-۳۶۳). حسین هوشنگی و محمود سیفی‌پرگو (۱۳۸۸)، در پژوهش «استعاره‌های مفهومی در قرآن از منظر زبان‌شناسی شناختی»؛ با رویکرد زبان‌شناسی شناختی به بررسی حوزه‌های مفهومی مبدأ در قرآن پرداخته‌اند. تمرکز اصلی پژوهش بر آن است که چگونه مفاهیم آشنای حسی و ملموس مانند گیاهان، بدن، حیوانات،

ابزارها، و تجارت به عنوان حوزه‌های مبدأ برای انتقال مفاهیم انتزاعی‌تر در قرآن به کار گرفته می‌شوند. این مقاله باتاکید بر حوزه مفهومی «گیاه»، نشان می‌دهد که قرآن از ساختارهای استعاره‌ی مبتنی بر طبیعت، برای تبیین و تعمیق مفاهیم معنوی، اخلاقی و هستی‌شناختی بهره می‌گیرد. در چارچوب نظری استعاره‌ی مفهومی، که نخستین بار توسط جورج لیکاف^۱ مطرح شد، توضیح می‌دهند که استعاره‌ها نه صرفاً آرایه‌های ادبی یا انحراف از قواعد زبان، بلکه بخشی از ساختار ذهن انسان و فرایند معنا سازی‌اند. به همین دلیل، تحلیل استعاره‌ها باید در سطح مفاهیم، نه صرف واژگان، صورت گیرد. پژوهش با بررسی آیات مختلف، از جمله آیه مشهور «کلمه طيبة كشجرة طيبة» و نیز تمثیل‌هایی مانند «حرث الآخرة»، نشان می‌دهد که استعاره‌های قرآنی بر طرحواره‌های تصویری بنیادین مانند «راه»، «رشد» و «کاشت»، مبتنی‌اند. جستار روشن ساخت که مفاهیم پیچیده‌ای همچون نیکی، صدقه، پاداش اخروی و حتی ساختارهای وجودی، در قالب استعاره‌هایی با ریشه در تجربه زیسته بشر تبیین شده‌اند. از این رو، استعاره‌های قرآنی، افزون بر جنبه زیبایی‌شناختی، کارکردی شناختی دارند و در شکل‌گیری نظام مفهومی قرآن نقش اساسی ایفاء می‌کنند. پژوهش به خوبی حاکی از آن است که زبان‌شناسی شناختی، ابزار تحلیلی دقیقی برای فهم لایه‌های عمیق‌تر معنایی متون دینی فراهم می‌آورد (هوشنگی، سیفی‌پرگو، ۱۳۸۸: ۳۴-۱۰). / *امیر حیات*^۲ و *لبنا افتخا*^۳ (۲۰۲۵)، در مطالعه *“The Role Of Metaphorical Language In The Quran: An Analysis”* نقش بنیادین زبان استعاره در قرآن کریم از ابعاد زبانی، شناختی و کلامی مورد بررسی قرار داده‌اند. و بر این باورند که استعاره در قرآن نه فقط ابزاری ادبی، بلکه واسطه‌ای مفهومی و معنابخش است که میان فهم انسانی و واقعیت‌های متعالی الهی پل می‌زند. به عقیده آنان، زبان استعاره قرآن با قدرت تصویر سازی خود، مفاهیم پیچیده‌ای چون ایمان، صفات الهی و مسئولیت‌های اخلاقی را به گونه‌ای ملموس و قابل فهم برای انسان بازنمایی می‌کند این پژوهش نشان می‌دهد که استعاره‌های قرآنی، افزون بر تبیین معانی انتزاعی، واکنش‌های عاطفی و عقلانی مخاطب را نیز برمی‌انگیزند و بدین وسیله مؤمن را به سوی رفتار اخلاقی و تعبد خالصانه سوق می‌دهند. از جمله کارکردهای اصلی استعاره‌ها در قرآن که در مقاله به آن پرداخته شده می‌توان به ساده سازی مفاهیم معنوی پیچیده، ایجاد زمینه تأمل و تفکر، پیوند دادن تجربه الهی با واقعیت انسانی، ترسیم امور غیبی، و تقویت آموزه توحید اشاره کرد. در نهایت، پژوهش اثبات می‌کند که استعاره‌های قرآنی نه تنها در فهم، بلکه در تأمل و عمل نیز نقش فعالی ایفاء می‌کنند و می‌توانند مسیر تزکیه نفس و تقرب به خداوند را برای مؤمنان روشن‌تر سازند (Hayat, Iftikha, 2025, 1-10). *مشاعل العجمی*^۴ (۲۰۱۹)، به بررسی *“A Cognitive Study Of Metaphors In The Glorious Qur'an: From A Linguistic To A Conceptual Approach”* پرداخته و با انتخاب آیاتی از قرآن که این مفاهیم را دربر دارند، به تحلیل آن‌ها در دو سطح زبانی و مفهومی می‌پردازد و نشان می‌دهد که چگونه تحلیل‌های صرفاً زبانی می‌توانند به بینشی عمیق‌تر در سطح مفهومی ارتقاء یابند. و با بهره‌گیری از نظریه‌های استعاره مفهومی به تبیین نحوه عملکرد استعاره در ساختار ذهن انسان می‌پردازد؛ جایی که مفاهیم انتزاعی (حوزه مقصد)، از طریق نگاشت‌هایی از مفاهیم ملموس‌تر (حوزه مبدأ)، قابل درک می‌شوند. پژوهش حاکی از آن است که استعاره‌های قرآنی نه تنها باید از منظر زبانی، بلکه در چارچوبی مفهومی و شناختی نیز تحلیل شوند. این رویکرد موجب می‌شود تا معانی انتزاعی قرآن بهتر فهمیده شوند و بستر تازه‌ای برای درک مفاهیم اخلاقی، روان‌شناختی و الهی در متن مقدس فراهم گردد. در نتیجه تحقیق تأکید دارد که رویکرد مفهومی به استعاره می‌تواند هم نظریه استعاره مفهومی را غنا بخشد و هم به ارتقاء سطح مطالعات تفسیری و زبان‌شناسی عربی کمک کند (AlAjmi, 2019: 114-121).

ادبیات و مبانی نظری

در حوزه تحلیل مفاهیم و استعارت قرآن کریم، به‌ویژه در خصوص استفاده از استعاره‌های تمثیلی در امثال کامنه، پژوهش‌های متعددی در منابع علمی بین‌المللی انجام شده است. براساس یافته‌های اخیر در زمینه بلاغت قرآنی و زبان‌شناسی شناختی، استعاره نه تنها یک صنعت ادبی محسوب می‌شود، بلکه یک سازوکار شناختی است که نقش اصلی در نحوه درک انسان از مفاهیم مجرد بازی می‌کند (لاکوف، جانسون، ۱۳۹۹: ۳۱۰). این دیدگاه که استعاره ابزاری فرازمینی برای تصور مفاهیم غیرمادی است، در مطالعات معاصر

^۱ George Lakoff

^۲ Amir Hayat

^۳ Lubna Iftikha

^۴ Masha'el AlAjmi

درباره قرآن کریم نیز به‌خوبی جالفتاده است. استعاره‌های تمثیلی به‌عنوان نوعی استعاره مرکب، به‌طور گسترده‌ای در آیات قرآن به‌کار رفته‌اند، به‌ویژه در امثال کامنه که بدون ذکر واضح واژه «مثل»؛ مفهومی عمیق را منتقل می‌کنند. بر اساس مطالعات انجام شده توسط عالمان قرآنی و زبان‌شناسان، امثال کامنه در قرآن شامل آیاتی هستند که بدون استفاده از اصطلاحات مشخص مثل «م‌شبه» یا «مستعار»، اما از طریق استعاره و تشکیل تصاویر ذهنی، مفاهیم معنوی و اخلاقی را منتقل می‌کنند (صفوی، ۱۳۹۷: ۱۵۶). این امثال اغلب از طریق استعاره تمثیلی عمل می‌کنند، که در آن یکی از طرفین تشبیه (م‌شبه یا م‌شبه‌به)، حذف شده و مخاطب موظف به درک معنای نهفته از طریق شباهت‌های موجود است (جرجانی، ۱۳۸۹: ۱۵۶). این نوع استعاره به‌دلیل ترکیبی بودن و استفاده از چندین عنصر تصویری، از اهمیت بالایی در توصیف مفاهیم پیچیده برخوردار است. استعاره‌های تمثیلی در قرآن به‌عنوان یک ابزار انتقال‌دهنده مفاهیم فرامادی موردتوجه قرار گرفته‌اند. برای مثال، در آیه «وَأَعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللَّهِ جَمِيعًا» (آل عمران/۱۰۳)، حبل‌الله به‌صورت استعاری به قرآن کریم اشاره دارد، اما این استعاره از نوع تمثیلی است، زیرا شباهت‌های چندگانه‌ای بین محکم بودن ریسمان و استحکام دین الهی وجود دارد (صابونی، ۱۳۸۱: ۶۳-۵۰). این استعاره نه‌تنها از لحاظ زبانی زیبا، بلکه از نظر شناختی نیز به‌خوبی مفهوم توحید و وحدت اسلامی را منتقل می‌کند. به‌طور خاص، می‌توان استعاره‌های تمثیلی را در قرآن به‌عنوان ابزارهایی معرفی کرد که از طریق تطبیق دو حوزه مختلف از تجربه انسانی (معمولاً یک حوزه فیزیکی و یک حوزه معنوی)، مفاهیم غیرقابل دیدن را قابل دیدن می‌کنند (ضیاء‌آذری، ۱۳۹۶: ۱۷۷). به‌بیانی استعاره‌های تمثیلی در قرآن اغلب با ایجاد یک داستان یا سناریوی کوچک، مخاطب را درگیر مفهوم می‌کنند. این رویکرد به‌ویژه در امثال کامنه دیده می‌شود، جایی که بدون اینکه مستقیماً به امری اخلاقی اشاره کنند، از طریق استعاره‌های تمثیلی، مفاهیم را به‌صورت غیرمستقیم منتقل می‌کنند. برای مثال، در آیه «وَهُمْ يَحْمِلُونَ أَوْزَارَهُمْ عَلَى ظُهُورِهِمْ» (الأنعام/۳۱)، گناهان به‌صورت بار سنگینی توصیف می‌شوند که بر دوش گناهکاران قرار دارد. این استعاره نه‌تنها اساس فیزیکی سنگینی را القاء می‌کند، بلکه از نظر شناختی، ارتباط بین وزن گناه و سنگینی نفسی را به‌خوبی برجسته می‌کند. در مطالعات معاصر زبان‌شناسی شناختی، تأکید زیادی بر این موضوع شده است که استعاره‌های تمثیلی در قرآن نه‌تنها درک مخاطب را افزایش می‌دهند، بلکه به تقویت هویت دینی و اخلاقی افراد نیز کمک می‌کنند (برزگمهر، حاجی‌زاده، ۱۳۹۶: ۳۳-۳۲). این دیدگاه از طریق مقایسه استعاره‌های تمثیلی در قرآن با دیگر متون مقدس نیز تأیید شده است که نشان می‌دهد قرآن از این استعاره‌ها به‌صورت منحصربه‌فردی برای ایجاد ارتباط عمیق بین مفاهیم دینی و تجربه‌های روزمره استفاده می‌کند (قاسمی، ۱۳۹۲: ۲۴-۲۲). این امر به‌ویژه در امثال کامنه مشهود است، جایی که استعاره‌ها به‌طور غیرمستقیم اما بسیار مؤثر، مفاهیم را منتقل می‌کنند. استعاره‌های تمثیلی در قرآن نه‌تنها در سطح معنایی عمل می‌کنند، بلکه از نظر روان‌شناختی نیز تأثیر زیادی بر شکل‌گیری شخصیت و اخلاق فردی دارند. این استعاره‌ها با ایجاد تصاویر ذهنی قوی، به افراد کمک می‌کنند تا اقدامات خود را از منظری گسترده‌تر ببینند و تصمیمات خود را تحت تأثیر مفاهیم دینی قرار دهند. به‌عنوان مثال، در آیه «إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَظَلَمُوا لَنْ نَتَقَبَّلَ مِنْهُمْ مَا عَمِلُوا» (الأنعام/۱۷۹)، استعاره «ظلامه»-«ظلم»، به‌صورت تصویری از تاریکی و گمراهی ارائه می‌شود که به مخاطب کمک می‌کند تا اهمیت دوری از گناه و ظلم را درک کند. در مجموع، استعاره‌های تمثیلی در امثال کامنه قرآن کریم، ابزارهای زبانی و شناختی قوی‌ای هستند که از طریق تطبیق دو حوزه مختلف از تجربه انسانی، مفاهیم غیرمادی و معنوی را قابل‌درک می‌کنند. این استعاره‌ها نه‌تنها به‌دلیل زیبایی ادبی شان مهم هستند، بلکه از نظر شناختی و روان‌شناختی نیز نقش مهمی در شکل‌گیری اخلاق و هویت دینی افراد دارند. استفاده از این استعاره‌ها در قرآن به‌خوبی منطبق با اصول زبان‌شناسی شناختی است و به همین دلیل می‌تواند به‌عنوان یک موضوع تحقیقاتی مهم در حوزه‌های مختلف اسلامی و زبانی مورد استفاده قرار گیرد.

مواد و روش تحقیق

این پژوهش از نوع توصیفی-تحلیلی است و با بهره‌گیری از روش تحلیل محتوای کیفی انجام شده است. جامعه آماری شامل تمامی آیات قرآن کریم است که در آن‌ها مفاهیم تمثیلی یا استعاری به‌کار رفته، اما تمرکز اصلی بر آیاتی است که استعاره تمثیلیه در قالب امثال کامنه در آن‌ها به‌کار گرفته شده است. با توجه به گستردگی آیات واجد این ویژگی و به‌منظور تحلیل دقیق‌تر، نمونه‌ها به‌صورت هدفمند انتخاب می‌شوند. حجم نمونه، بادر نظر گرفتن محدودیت‌های پژوهش و برپایه ملاک‌هایی مانند نوع و شیوه به‌کارگیری استعاره تمثیلیه، میزان تأثیر آن بر درک مخاطب، و ارتباط معنایی آن با مفاهیم بنیادین قرآن، تعیین شده و حدود ۳۰ تا ۵۰

آیه را شامل می‌شود. روش نمونه‌گیری هدفمند این امکان را فراهم می‌سازد که آیات واجد ویژگی‌های موردنظر به‌گونه‌ای انتخاب شوند که بتوانند مستقیماً به پرسش‌های تحقیق پاسخ دهند. ابزار گردآوری داده‌ها شامل منابع تفسیری معتبر، متون بلاغی و زبان‌شناختی، لغت‌نامه‌ها و سایر منابع تحلیلی مرتبط با بررسی استعاره در قرآن است. این ابزارها به پژوهشگر اجازه می‌دهند تا به تحلیل دقیق، عمیق و لایه‌مند آیات پردازد و ساختار و عملکرد زیبایی‌شناختی استعاره تمثیلیه را استخراج و تفسیر کند. برای سنجش روایی ابزار، از روش‌روایی محتوایی بهره گرفته شده و نظرات کارشناسی اساتید علوم قرآنی و بلاغت در مراحل انتخاب و تحلیل آیات دخالت داده شده است. این فرایند موجب اعتباربخشی علمی به ابزار گردآوری داده‌ها می‌شود. پایایی ابزار نیز از طریق آزمون‌های بین‌داوری و بررسی هم‌خوانی تحلیل‌های پژوهشگران مختلف ارزیابی شده است؛ به‌گونه‌ای که در صورت همگرایی نتایج تحلیل‌ها، پایایی ابزار تأیید می‌گردد. روش تحلیل داده‌ها بر تحلیل کیفی متنی استوار است. در این فرایند، آیات منتخب بادقت و عمق بررسی شده و ویژگی‌های ساختاری و معنایی استعاره تمثیلیه در آن‌ها استخراج می‌شود. سپس، تأثیر این استعاره‌ها بر درک مخاطب و زیبایی‌شناسی بیانی قرآن تحلیل و نتایج به صورت توصیفی و تحلیلی گزارش می‌گردد. با توجه به ویژگی‌های خاص زبان قرآن کریم و پیچیدگی‌های بلاغی و مفهومی آن، این روش تحقیق مستلزم دقت علمی و مهارت تحلیلی بالاست و در هر مرحله نیازمند رویکردی تخصصی و دقیق خواهد بود تا یافته‌ها از اعتبار و اتقان لازم برخوردار باشند.

بحث و یافته‌های تحقیق

استعاره بر وزن استفعال از ریشه (ع و ر)، در اصل لغت به معنی وام‌گیری و عاریت‌خواهی است. چنانکه می‌گویند: شَيْءٌ مُسْتَعَارٌ: چیز عاریتی و امانتی و قرضی. «اِسْتَعَارَهُ مِنْهُ» آن را از او به امانت گرفت (آذرنوش، ۱۳۹۸: ۴۶۹). و در اصطلاح اهل بلاغت، عبارت است از مجاز دارای قرینه مانع از اراده معنی حقیقی، با علاقه مشابهت میان معنای حقیقی و غیرحقیقی، بدون حضور یکی از طرفین تشبیه و با ادعای تناسی تشبیه. براساس این تعریف:

❖ استعاره، نوعی تشبیه است که در آن یکی از طرفین اصلی (مشبه یا مشبه‌به) حذف شده است.

❖ استعاره، مجازی است دارای قرینه صارفه با علاقه مشابهت.

❖ استعاره، از مجاز و تشبیه بلیغ‌تر است؛ زیرا در استعاره، تشبیه به فراموشی سپرده می‌شود و ادعا می‌گردد که مشبه، عین «مشبه به»، یادست کم، یکی از افراد آن است؛ و به این جهت، تعجب و نهی از تعجب در آن صورت تحقق پیدا می‌کند. البته با دروغ فرق دارد؛ چراکه استعاره برپایه تأویل و قرینه استوار است.

تعاریف استعاره در کتب بلاغت پیشینیان یکی از پریشان‌ترین تعاریفها قلمداد می‌شود. تنوع ارائه شده در تعریف مفهوم استعاره، نشان‌دهنده شبهه و تزلزل متقدمان درباره مفهوم و حتی کارکرد استعاره است. بعضی از آنان هرگونه تشبیهی را که اداتش حذف شده باشد استعاره دانسته‌اند. بعضی دیگر معتقدند که هرگاه از جمله تشبیهی، که از مشبه و مشبه‌به و وجه شبه و ادات تشبیه درست شده است یکی از طرفین اصلی یعنی مشبه و مشبه‌به را حذف کنیم استعاره تحقق پیدا می‌کند. پس استعاره هم گشتاری از جمله تشبیهی است و به اصطلاح ژرف ساخت هر استعاره‌ای یک جمله تشبیهی است. مثلاً ژرف ساخت «سرو»، که استعاره از قد بلند است چنین بوده است: قد او از نظر بلندی مانند سرو است. پس از اخذ استعاره از تشبیه می‌توان آن را با قرینه در کلام به کار برد: سروی را دیدم که می‌خرامید. علامه سعدالدین تفتازانی، استعاره را مجازی دانسته است که مناسبت بین معنی مجازی و حقیقی آن مشابهت باشد. برای مثال، هرگاه **مَشْفَرٌ** که به معنی لب شتر است برای لب انسان به کار گرفته شود و شباهت لب انسان به لب شتر در ضخیم بودن و درشتی و آویزان بودن، مقصود باشد استعاره است (عرفان، ۱۳۹۶: ۲۶۹). به نظر می‌رسد /بوزکریا یحیی بن زیاد ملقب به فراء/ نخستین کسی باشد که به استعاره به معنای واقعی کلمه پی برده و آن را در قرآن کریم و اشعار شاعران عرب پیدا کرده است. در کتاب معانی القرآن به مواردی از استعاره اشاره کرده است. استعاره را جانشینی معنایی و نامیدن چیزی جزء با نام اصلی‌اش معرفی کرده است. /رسطو^۵/، براین باور بود که استعاره به‌طور معمول در اسم رخ می‌دهد. استعاره به واژه و زبان ادبیات مربوط می‌شود و به سطح اندیشه راه ندارد و زمانی ایجاد می‌گردد که یک واژه درباره مدلول متعارفش به کار نرود (براتی، ۱۳۹۶: ۵۲). بی‌جهت نیست که وی و کسانی

^۵ Aristotle

که راه او را دنبال کردند آن را در میان فنون و صناعات ادبی موردبررسی قرار دادند. دیدگاه/فلاطون^۶ هم نزدیک به این بود. هرچند که او «استعاره را حاصل خلاقیت در زبان می‌دانست و آن را جزئی از زبان فرض می‌کرد» (رضویان، ۱۳۹۶: ۱۳۸). محققان زبان‌شناسی امروزه استعاره را از حوزه تشبیه می‌دانند نه مجاز. کوروش صفوی، برآن است که «در سنت مطالعات ادبی، بحث درباره استعاره بدون توجه به صنعت تشبیه نارساست به همین دلیل پیش از آنکه به فرایند استعاره بپردازیم باید به اختصار تشبیه را معرفی کنیم و با درک آن به بررسی استعاره بنشینیم». در زبان یونانی، استعاره را Metaphor نامیده‌اند که از Meta به معنی فرا و Pherein به معنی بردن مشتق شده است. مقصود از این واژه، دسته خاصی از فرایندهای زبانی است که در آن‌ها جنبه‌هایی از یک شیء به شیء دیگر فرا برده می‌شوند. به دیگر سخن منتقل می‌شوند. به نحوی که از شیء دوم به گونه‌ای سخن می‌رود که گویی همان شیء اول است (هاوکس، ۱۳۹۵: ۱۱). شاعران و نویسندگان متقدم، این انتقال معانی را در قالب الفاظ و به صورت حساب شده انجام می‌دادند. ترکیبات استعاری را کشف می‌کردند و در دل نظم و نثر خود جای می‌دادند. از نظر آنان، استعاره به نحوی از زبان انفکاک پذیر بوده است. این دیدگاه همان نگرش سنتی به استعاره است. امروزه، ضمن پذیرش استعاره در ظاهر الفاظ، گروهی از زبان‌شناسان بیان داشته‌اند که استعاره از زبان و فکر نویسنده، جدایی ناپذیر است و زبان بالضروره استعاری است.

– استعاره تمثیلیه

از جمله کارکردهای برجسته‌ای که بلاغیون برای استعاره برشمرده‌اند، قدرت آن در انتقال معنا به شیوه‌ای موجز، تصویری و تأثیرگذار است. استعاره می‌تواند با بهره‌گیری از قدرت تخیل، مخاطب را به درک عمیق‌تر و تجربه احساسی روشن‌تری از مفهوم منتقل شده سوق دهد. عبدالقاهر جرجانی، در اثر ارزشمند خود اسرار البلاغه بخش گسترده‌ای را به شرح این ویژگی اختصاص داده و می‌گوید: «به یاری استعاره، جمادات را زنده و زبان‌دار و صامتان را سخنور و خطیب می‌یابی و در پرتو آن، معانی نارسا، روشن و جاندار می‌گردند. اگر استعاره از سخن برداشته شود، تشبیه‌ها همه از مرتبه تحسین و اعجاب فرو می‌افتند. استعاره مفاهیم لطیف را از زوایای جان بیرون می‌آورد و بدان‌سان مجسم می‌سازد که گویی دیدگان آن را می‌نگرند؛ نیز اوصاف بی‌جان را چنان روحانیت و لطافتی می‌بخشد که جزء در خیال نمی‌گنجد». استعاره تمثیلی، آن است که جمله‌ای در معنای غیرحقیقی و به سبب مشابهت کلی میان دو هیأت مرکب به کار رود. در این نوع استعاره، وجه شبه از چند ویژگی مختلف انتزاع می‌شود و از این‌رو به تشبیه مرکب بازمی‌گردد و می‌توان آن را نوعی مجاز مرکب آمیخته به استعاره دانست. در زبان عربی نیز از آن با عنوان «المجاز المركب بالاستعاره التمثیلیه»، یاد می‌شود. در این گونه استعاره، هریک از مشبه و مشبه‌به هیأتی مرکب‌اند؛ یعنی حاصل ترکیب چند ویژگی یا حالت‌اند. مشبه که در متن حذف می‌شود حادثه یا حالتی واقعی است که در ذهن مخاطب حضور دارد و مشبه به معمولاً مثلی رایج و شناخته شده است. برای مثال، در جمله «أراک تقدّم رجلاً و تؤخّر آخری» (می‌بینمت که گامی پیش می‌نهی و گامی پس می‌کشی)، حالت تردید فرد (مشبه)، به حرکت مرددی شبیه شده که یک‌قدم پیش و یک‌گام پس می‌گذارد (مشبه‌به)؛ این همان استعاره تمثیلی است. سیروس شمیسا، در این باره می‌گوید: «تمثیل، حاصل ارتباط دو گانه بین مشبه و مشبه‌به است. در تمثیل نیز اصل بر ذکر تنها مشبه‌به است. فرنگیان به آن استعاره گسترده می‌گویند. گاهی ممکن است مشبه نیز ذکر شود که در این صورت آن را تشبیه تمثیلی می‌خوانند» (شمیسا، ۱۳۸۱: ۲۲۷). وی در ادامه، آیه شریفه «مَثَلُ الَّذِينَ حُمِلُوا التَّوْرَةَ ثُمَّ لَمْ يَحْمِلُوهَا كَمَثَلِ الْحِمَارِ يَحْمِلُ أَسْفَارًا» (جمعه/۵)، را نمونه‌ای از تشبیه تمثیلی می‌داند که در آن، کسانی که کتاب آسمانی را با خود دارند اما به آن عمل نمی‌کنند (مشبه)، به حیوانی تشبیه شده‌اند که بار کتاب حمل می‌کند اما از محتوای آن بهره‌ای ندارد (مشبه‌به). بنابراین، تمثیل روایت یا حکایتی است که با وجود معنای ظاهری، حامل پیامی کلی‌تر و ژرف‌تر است. به گفته او، برخی از بلاغیون، تشبیه مرکبی را که جنبه مثلی داشته باشد نیز «تشبیه تمثیلی» نامیده‌اند. درحالی که در استعاره تمثیلی، صرفاً مشبه‌به ذکر می‌شود. نکته‌ای درخور توجه آن است که در هر موضعی که استعاره حضور دارد، امکان تأویل نیز وجود دارد. چراکه در استعاره همواره یکی از دو طرف تشبیه (مشبه یا مشبه‌به)، حذف شده و باید از طریق کشف و تأویل بازیابی گردد. از این‌رو، گفته‌اند: «آیاتی که حاوی استعاره‌اند، دارای معانی باطنی و تأویلی نیز هستند و برای نیل به درک عمیق‌تر، در کنار تفسیر، باید به تأویل آن‌ها نیز توجه شود». در رویکردهای معاصر به بلاغت، بسیاری بر آن‌اند که استعاره‌ی تمثیلی، استعاره‌ای است که در آن، وجه شبه از ترکیبی از ویژگی‌های متعدد انتزاع شده باشد. برای تمثیلی بودن استعاره، ضرورتی ندارد که مشبه‌به حتماً

^۶ Plato

ضرب المثل با شد، بلکه همین که جامع استعاره چند عنصری با شد کافی است. در این صورت، دو طرف استعاره (مشبه و مشبه‌به)، به صورت مرکب ظاهر می‌شوند. برای مثال، آیه شریفه «وَأَعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللَّهِ جَمِيعاً» (آل عمران/۱۰۳)، استعاره‌ای تمثیلی است. در این آیه، پناه‌بردن به خدا و توکل به امداد الهی در برابر مشکلات، به چنگ‌زدن به ریسمانی محکم از بلندی تشبیه شده است؛ آنگونه که کسی در معرض سقوط، خود را بدان نجات می‌دهد. این تشبیه، مبتنی بر انتزاع وجوه مشترک از چند مؤلفه معنایی و تصویری است، و از این رو نمونه‌ای از استعاره تمثیلی به‌شمار می‌آید.

– استعاره تمثیلیه در امثال گامنه

نگاهی هدفمند به آیات کریمه قرآن نشان می‌دهد که استعاره تمثیلیه جایگاهی مهم در تصویرگری مفاهیم دارد و در پرتو آن، معانی ذهنی و حالات درونی افراد و حوادث و پدیده‌ها، روح و حیات و نشاط می‌یابند و به صحنه‌هایی زنده و تابلوهایی گویا تبدیل می‌شوند که هریک آوای حیات، سر می‌دهند و موجی از احساس را به آدمی منتقل می‌سازند. در پژوهش حاضر، در (۲۵)؛ آیه شریفه مستخرج م شتمل بر مَثَل گامنه، (۱۳)؛ آیه ۹/بقره-۱۰۳/آل عمران-۳۱/انعام-۱۰۹/توبه-۲۶/نحل-۶۴/سراء-۱۸/انبیاء-۲۲۵/شعراء-۱۹/لقمان-۱۷۷/صافات-۱۶/ق-۴۸/طور و ۱۷/تغابن دارای استعاره تمثیلیه بود که ضمن تبیین استعاره تمثیلیه در آیات مذکور، گوشه‌ای از زیبایی و بلاغت آن‌ها را در معرض قضاوت و داوری خوانندگان محترم قرار داده‌ایم:

– در آیه شریفه «خَادِعُونَ اللَّهَ وَالَّذِينَ آمَنُوا وَمَا يَخْدَعُونَ إِلَّا أَنْفُسَهُمْ وَمَا يَشْعُرُونَ» (بقره/۹)؛

ترجمه: می‌خواهند به خداوند و مؤمنان نیرنگ بزنند درحالی‌که جزء به خودشان نیرنگ نمی‌زنند و نمی‌دانند.

چنانکه حضرت آیت‌الله جوادی آملی، هم مرقوم فرموده‌اند خدعه منافقان با خداوند و مؤمنین و یا رسول، تعبیری مجازی است. ایشان می‌فرمایند: جمله «وَمَا يَخْدَعُونَ إِلَّا أَنْفُسَهُمْ»، نیز بهترین شاهد بر مجازبودن تعبیر خدعه در برابر خداست (جوادی آملی، ۱۴۰۰: ۲۵۳). ایشان به‌همین اندازه بسنده کرده و تعبیر را فقط مجازی دانسته‌اند و پرواضح است که مراد از این مجاز، مجاز مفرد مرسل نخواهد بود بلکه منظور تشبیه یا استعاره به‌نحو مقتضی خواهد بود. محمدعلی صابونی، عبارت «يُخَادِعُونَ اللَّهَ وَالَّذِينَ آمَنُوا»، را استعاره تمثیلیه دانسته و بیان داشته‌اند که «الاستعاره التمثيلية حيث شبه حالهم مع ربهم في إظهار الإيمان وإخفاء الكفر بحال رعيه تُخَادِعُ سُلْطَانَهُمْ...»، یعنی حال کافران را در نشان دادن ایمان و پنهان کردن کفر (مشبه یا مستعار له)، به حال مردمانی تشبیه کرده است که قصد فریب پادشاه خود را دادند (مشبه‌به یا مستعار منه). آنان پادشاه خود را به زعم خود فریب می‌دهند ولی پادشاه از فریب و نیرنگ آنان آگاهی دارد.

– در آیه شریفه «وَأَعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللَّهِ جَمِيعاً وَلَا تَفَرَّقُوا وَاذْكُرُوا نِعْمَةَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ إِذْ كُنْتُمْ أَعْدَاءً فَأَلَّفَ بَيْنَ قُلُوبِكُمْ فَأَصْبَحْتُمْ بِنِعْمَتِهِ إِخْوَاناً وَكُنْتُمْ عَلَى شَفَا حُفْرَةٍ مِنَ النَّارِ فَأَنْقَذَكُمْ مِنْهَا كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ آيَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ» (آل عمران/۱۰۳)؛

ترجمه: و همگی به رشته الهی درآویزید و پراکنده نشوید و نعمت خداوند بر خود را یاد کنید آنگاه که دشمنان همدیگر بودند سپس او میان دل‌های شما الفت داد و به نعمت او باهم دوست شدید و بر لبه پرتگاهی از آتش بودید و او از آن بازتان رها کرد. خداوند بدینسان آیات خویش را برای شما روشن می‌سازد تا هدایت یابید.

صابونی، در این آیه حبل را استعاره مصرحه از قرآن کریم دانسته است و به کلیت آیه نگاه نکرده است. عبدالرحمن سیوطی، در الاتقان مشخصاً عبارت «وَأَعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللَّهِ جَمِيعاً»، را استعاره تمثیلیه دانسته است. می‌توان تصور کرد که خداوند متعال، حالت مؤمنانی را که به دین الهی و کتاب آسمانی تمسک جسته‌اند به حالت کسانی که به ریسمان محکمی چنگ زده‌اند تا از هلاکت غرق شدن یا سقوط و افتادن و غیر این‌ها نجات یابند مانند کرده است.

– در آیه شریفه «قَدْ خَسِرَ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِلِقَاءِ اللَّهِ حَتَّى إِذَا جَاءَتْهُمْ السَّاعَةُ بَغْتَةً قَالُوا يَا حَسْرَتَنَا عَلَى مَا فَرَطْنَا فِيهَا وَهُمْ يَحْمِلُونَ أَوْزَارَهُمْ عَلَى ظُهُورِهِمْ أَلَا سَاءَ مَا يَزُرُونَ» (انعام/۳۱)

ترجمه: کسانی که لقاء الهی را دروغ انگاشتند زیانکار شدند تا آنگاه که قیامت به ناگهان فرا رسد گویند دریغ بر ما چه بسیار در دنیا غفلت و قصور کردیم و اینان بار گناهانشان را به دوش کشند. آری بد است آنچه بر دوش می‌کشند.

بر اعتقاد برخی استعاره تمثیلیه است ولی از نظر صابونی، آن را کنایه صفت بر موصوف دانسته‌اند. صورت حاصل از سرکشی گناهکاران که نتیجه ارتکاب گناهان زیاد است به حالت کسی تشبیه شده است که بار سنگینی را به دوش می‌کشد و دچار آزار و اذیت

می‌شود. پر واضح است که حسرت و آزار دیدن جامع هر دو است. زیرا بار سبک را می‌توان با دست و به آسانی حمل کرد اما بار سنگین را جزء بر دوش نمی‌توان حمل کرد و در این حالت انسان دچار سختی و شکنجه می‌گردد. این بار باری است که خود شخص آن را سنگین کرده است و می‌توانست سبک‌تر باشد. به عبارتی، بیگاری است. از این جهت است که شکنجه روحی هم بر او وارد می‌شود.

– در آیه شریفه «أَفَمَنْ أَسَّسَ بُنْيَانَهُ عَلَى تَقْوَىٰ مِنَ اللَّهِ وَرِضْوَانٍ خَيْرٌ أَمْ مَنْ أَسَّسَ بُنْيَانَهُ عَلَىٰ شَفَا جُرْفٍ هَارٍ فَانْهَارَ بِهِ فِي نَارِ جَهَنَّمَ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ» (توبه/۱۰۹)

ترجمه: آیا کسی که بنیاد آن (مسجد)، را بر خدا ترسی و خشنودی الهی گذاشته باشد بهتر است یا کسی که بنیاد آن را بر لبه پرتگاه فرو زیختنی نهاده باشد که به آتش دوزخ سرازیرش می‌کند و خداوند ستمکاران را هدایت نمی‌کند.

در این آیه شریفه می‌توان دو استعاره تمثیلیه تصور کرد. چنانکه آلو سی هم در روح البیان به وجود دو استعاره تمثیلیه اشاره کرده است. در استعاره اول، حالت مؤمنانی که از روی خلوص نیت و به منظور تقرب الهی کارهای نیک مثل عمارت مسجد و غیر آن انجام می‌دهند به حالت کسانی که بنای محکمی را می‌سازند تا در آن پناه گیرند مانند شده است. در استعاره دوم، حالت افراد بدون ایمان و اخلاص که کارهای به ظاهر نیک، ولی غیر مخلصانه انجام می‌دهند به حالت کسانی مانند شده است که جان پناهی را در جای سست و لبه پرتگاهی می‌سازند و به جای آنکه آن جان پناه مایه آرامش آنان گردد مایه هلاکت آنان می‌شود. این درحالی است که صابونی، عبارت «أَفَمَنْ أَسَّسَ بُنْيَانَهُ عَلَى تَقْوَىٰ»، را استعاره مکنیه دانسته و نوشته است: «فی الکلام استعاره مکنیه حیث شُبِّهَتِ التَّقْوَىٰ وَ الرِّضْوَانُ بِأَرْضٍ صَلْبَةٍ يَعْتَمِدُ عَلَيْهَا الْبَنِيَانُ».

– در آیه شریفه «قَدْ مَكَرَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ فَآتَى اللَّهُ بُنْيَانَهُمْ مِنَ الْقَوَاعِدِ فَخَرَّ عَلَيْهِمُ السَّقْفُ مِنْ فَوْقِهِمْ وَأَتَاهُمُ الْعَذَابُ مِنْ حَيْثُ لَا يَشْعُرُونَ» (نحل/۲۶)

ترجمه: کسانی هم که بر همین شیوه و پیش از آنان بودند مکر ورزیدند آنگاه فرمان خداوند در رسید که بنیادشان را از پایه برانداخت و سقف از فرازشان بر آنان فرود آمد و عذاب از جایی که اندیشه‌اش را نمی‌کردند بر سرشان نازل شد.

حال کسانی پیش از اینکه در امر دین و خداوند متعال، دست به فریب مؤمنان می‌زدند و خداوند متعال بنیاد آنان را برکنده، بیان شده است. آیه شریفه، نوعی تهدید برای کفار و مشرکانی که به زعم خود، خداوند متعال و فرستاده او و مؤمنان را می‌فریند، محسوب می‌شود. سید محمد حسین علامه طباطبائی، این آیه شریفه را از قبیل کنایه دانسته و مرقوم فرموده است: «کنایه عن إبطال كَيْدِهِمْ وَ إفسَادِ مَكْرِهِمْ مِنْ حَيْثُ لَا يَتَوَقَّعُونَ». به نظر می‌رسد که خداوند متعال، حال کفار و مشرکان مکرکننده (مشبه یا مستعار له)، را به حال قومی که عمارت‌های با شکوهی بنا کردند و چون پایه‌های آن عمارت‌ها، سست بود فرو ریخت و همه ساکنانش را هلاک ساخت، تشبیه کرده است. جامع یا وجه شبه، آن است که مشرکان و کفار، مکر و نیرنگ زدن به دین خدا و پیامبران الهی را موجب شکست رسولان الهی و سقوط دین الهی و پیروزی خود می‌پنداشتند؛ ولی همین پندار نادرست، شکست آنان را رقم زد. همچنانکه سازندگان بناهای با شکوه گمان می‌کردند در درون عمارت‌های با شکوه خود از حوادثی مانند سیل و طوفان و زلزله در امان خواهند. ولی همان عمارت‌های با شکوه بالای جانشان گردید. زیرا که در زلزله مهیبی بر سرشان فرو ریخت. از این جهت در این آیه شریفه، استعاره تمثیلیه وجود دارد.

– در آیه شریفه «وَأَسْتَفْزِزْ مَنْ اسْتَطَاعَتْ مِنْهُمْ بِصَوْتِكَ وَأَجْلِبْ عَلَيْهِمُ بِخَيْلِكَ وَرَجِلِكَ وَشَارِكُهُمْ فِي الْأَمْوَالِ وَالْأَوْلَادِ وَعِدَّهُمْ وَمَا يَعِدُهُمُ الشَّيْطَانُ إِلَّا غُرُورًا» (اسراء/۶۴)

ترجمه: و هر کس را که توانی از ایشان به بانگ خویش از جای ببر و سوارگان و پیادگان را بر سر ایشان بتاز و با آنان در اموال و اولاد شریک مشو و به آنان وعده‌های رنگین بده و شیطان جزء فریب به آنان نمی‌دهد.

بنابه گفته صابونی، استعاره تمثیلیه وجود دارد. حضرت علامه طباطبائی، به صراحت به استعاره تمثیلیه اشاره فرموده‌اند؛ ولی به وجود تمثیل و به «مشبه به یا مستعار منه»، که سواران و فرماندهان میدان نبرد و فریادهای آنان و ترغیب و تحریک سربازان شان است، اشاره کرده‌اند: «شأن الفرسان في معركة الحرب وفيه تمثيل». پس در این آیه شریفه، حال شیطان رجیم در تسلط بر فریب خورندگان و ترغیب و تحریک آنان به گناه به فرمانده میدان جنگ که سوار بر اسبی است و برای هجوم به دشمن به لشکریان خود تشر می‌زند و آنان را به یورش فرا می‌خواند، مانند شده است.

- در آیه شریفه «بَلْ نَقْذِفُ بِالْحَقِّ عَلَى الْبَاطِلِ فَيَدْمَغُهُ فَإِذَا هُوَ زَاهِقٌ وَلَكُمُ الْوَيْلُ مِمَّا تَصِفُونَ» (انبیاء/۱۸)

ترجمه: بلکه حق را بر باطل می‌کوبیم و آن را فرو می‌شکافد. آن گاه است که آن نابود می‌گردد و وای بر شما از توصیفی که می‌کنید.

در بادی امر چنین به نظر می‌رسد که خداوند متعال، حق را به چیزی سخت به مانند سنگ سخت یا آهن سخت تشبیه کرده است. چیزی که هرگاه به سر کسی اصابت کند آن را متلاشی می‌سازد. از این جهت، استعاره مکینیه یا بالکنایه وجود دارد و قذف و دماغ از باب تشریح بیان شده‌اند. ولی بادقت می‌توان دریافت که حق به چیزی سخت و محکم و باطل به چیزی سست مانند شده است. آنگاه با اصابت آن چیز سخت بر سر آن چیزی که سست بنیاد است بنیاد و بنیان آن چیز سست نابود می‌گردد. غلبه حق بر باطل و شکافتن باطل به اصابت چیزی سخت تشبیه شده است. از این جهت، استعاره تمثیلیه وجود دارد. صابونی، ذیل این آیه شریفه می‌نویسد: «شُبّه الحق بشيء صلب و الباطل بشيء رخو بطريق الاستعارة التمثيلية فكأنه رمى بجرم صلب و على رأس دماغ الباطل».

- در آیه شریفه «أَلَمْ تَرَ أَنَّهُمْ فِي كُلِّ وَادٍ يَهِيمُونَ» (شعراء/۲۲۵)

ترجمه: آیا نمی‌نگری که ایشان در هر وادی سرگشته‌اند.

مراد از هیمن شاعران کفار در هر وادی، افسار گسیختگی آنان در سخن گفتن است. کسانی که حدومرزی در سخن گفتن نمی‌شناسند. چه بسا که باطل و مذموم را مدح می‌کنند و بسا مردم را به سوی باطل دعوت نموده و از حق برمی‌گردانند و نیز چیزهایی می‌گویند که خود به آن‌ها عامل نیستند. خداوند متعال، روی برتافتن شاعران کافر از سنت‌های الهی و دین حق و زیاده‌روی آنان در مدح و نکوهش به‌ویژه ستایش باطل و هجو و نکوهش اهل حق را به کسی مانند کرده است که روی به بیابان بی‌کران نهاده و نه راه را می‌داند و نه راهنما و راه بلدی دارد. حال آن شاعران کافر به حال چنین کسی می‌ماند که در بیابان سرگردان است و راه به‌جایی نمی‌برد.

- در آیه شریفه «وَاقْصِدْ فِي مَشْيِكَ وَاعْضُضْ مِنْ صَوْتِكَ إِنَّ أَنْكَرَ الْأَصْوَاتِ لَصَوْتُ الْحَمِيرِ» (لقمان/۱۹)

ترجمه: و در راه رفتنت میانه روی کن و صدایت را آهسته بدار؛ چراکه ناخوش‌ترین آوازه‌ها بانگ درازگوشان است.

خداوند متعال صدای بلند و ناهنجار را به بانگ بلند خران و لاجرم کسانی را که با صدای بلند و گوش‌خراش سخن می‌گویند به خران تشبیه است. در این عبارت قرآنی، نه ادات تشبیهی وجود دارد و نه مشبّه به یا مستعار له، بلکه شنونده با ذوق می‌تواند دریافت کند که صدای بلند و گوش‌خراش به صدای الاغ و ایجاد کنندگان چنین صدایی به خران تشبیه شده‌اند. استعاره در اینجا چنانکه صابونی هم به آن اشاره کرده تمثیلیه است.

- در آیه شریفه «فَإِذَا نَزَلَ بِسَاحَتِهِمْ فَسَاءَ صَبَاحُ الْمُنْذَرِينَ» (صافات/۱۷۷)

ترجمه: آنگاه که به سرای ایشان فرود آید، بد است بامداد (عذاب)، هشدار یافتگان.

خداوند متعال، عذاب الهی (مشبّه یا مستعار له)، را به سپاهی که سپیده‌دمان (آن موقع که افراد در خواب به سر می‌برند)، به منازل به خواب رفتگان هجوم می‌آورد و همه را در چند لحظه نابود می‌کند، مانند کرده است. در این صورت، آن سپیده‌دم، سپیده‌دم شومی برای قوم خواهد بود. باین حال، حضرت علامه طباطبائی، نزول عذاب به ساحت را کنایه دانسته و مرقوم فرموده‌اند: «نَزُولُ الْعَذَابِ بِسَاحَتِهِمْ كَنَاءٌ عَنْ نَزُولِهِ بِهِمْ عَلَى نَحْوِ الشُّمُولِ وَالْإِحَاطَةِ»، یعنی نزول عذاب به ساحت آنان، کنایه است از نزول آن از همه طرف است؛ به‌طوری که عذاب ایشان را کاملاً از هر سو احاطه کند.

- در آیه شریفه «وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ وَنَعَلِمُ مَا تُوسُّوسُ بِهِ نَفْسُهُ وَنَحْنُ أَقْرَبُ إِلَيْهِ مِنْ حَبْلِ الْوَرِيدِ» (ق/۱۶)

ترجمه: و به راستی که انسان را آفریده‌ایم و می‌دانیم که نفسش چه وسوسه‌ای به او می‌کند و ما به او از رگ گردن نزدیک‌تریم.

کلمه ورید به معنای رگی است که از قلب جدا شده و در تمامی بدن منتشر می‌شود و خون در آن جریان دارد. بعضی هم گفته‌اند به معنای رگ گردن و حلق است. به هر معنی که باشد در آیه شریفه، خداوند متعال رگ گردن را به ریسمان یا طناب مانند کرده است. چون در دزای و طول، شبیه به طناب است. معنی جمله این است که ما که به انسان از رگ وریدش که در تمامی اعضایش دویده و در داخل هیکلش جا گرفته نزدیک‌تریم پس چگونه به او و به آنچه در دل او می‌گذرد آگاه نیستیم؟ این جمله می‌خواهد مقصود را با عبارتی ساده و همه‌فهم ادا کرده باشد. پس خداوند متعال، چنانکه حضرت علامه طباطبائی، بیان فرموده‌اند: بین نفس آدمی و خود نفس و بین

نفس آدمی و آثار و افعالش واسطه است. در این صورت، از هر جهتی که فرض شود و حتی از خود انسان به انسان نزدیکتر است و چون این معنی، معنی دقیقی است که تصورش برای فهم بیشتر مردم دشوار است. لذا خداوند متعال از این استعاره تمثیلیه برای بیان مقصود سود جسته است. چنانکه ورید به قلب نزدیکتر است خداوند متعال هم به خواطر انسان و احوال او نزدیک است. این تعبیر تعبیر بسیار محترمانه و بدیعی است و گر نه عرب برای بیان نزدیک بودن چیزی به خودشان از تعبیرات کنایی و استعاری مانند «هُوَ مِنِّي مَقْعَدُ الْإِزَارِ»، یعنی جایگاه او نسبت به من مثل تن پوشم (شلوارم)، است استفاده می‌کنند.

– در آیه شریفه «اصْبِرْ لِحُكْمِ رَبِّكَ فَإِنَّكَ بِأَعْيُنِنَا وَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ حِينَ تَقُومُ» (طور/۴۸)

ترجمه: در انتظار حکم پروردگارت شکیبایی کن که تو زیر نظر مایی؛ و چون (از خواب)، برخاستی سپاسگزارانه پروردگارت را تسبیح گوی.

در عبارت «فَإِنَّكَ بِأَعْيُنِنَا» استعاره تمثیلیه وجود دارد. در معنی حقیقی خود به کار نرفته است. به این دلیل که خداوند متعال چشم به معنی چشم فیزیکی ندارد. بلکه مراد از آن، حمایت و حفاظت است. در این استعاره، حالت حمایت و حفاظت رسول اکرم (ص)، توسط پروردگار متعال (مستعار له یا مشبّه به)، حالت کسی تشبیه شده است که توسط محافظانی از هر جهت حراست و پاسداری می‌شود (مستعار منه یا مشبّه به)، و معلوم است که جامع بین آن دو، همین حمایت و حفاظت و حراست است. حضرت علامه طباطبائی، به مجاز بودن این تعبیر اشاره کرده و مرقوم فرموده‌اند: «إِنَّكَ فِي حِفْظِنَا وَحِرَاسَتِنَا فَالْعَيْنُ مَجَازٌ عَنْ الْحِفْظِ»؛ و معلوم است که مراد از این مجاز، مجاز اصطلاحی نیست بلکه از قبیل استعاره و مشخصاً استعاره تمثیلیه است.

– در آیه شریفه «إِنْ تَقْرِضُوا اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا يُّضَاعِفْهُ لَكُمْ وَيَغْفِرْ لَكُمْ وَاللَّهُ شَكُورٌ حَلِيمٌ» (تغابن/۱۷)

ترجمه: اگر در راه خداوند قرض الحسنه دهید برای شما آن را دو چندان کند و شما را بیامرزد و خداوند قدردان بردبار است. و در آیه ۱۸ سوره مبارکه حدید هم نزدیک به این مضمون به صورت «إِنَّ الْمُصَّدِّقِينَ وَالْمُصَدِّقَاتِ وَأَقْرَضُوا اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا يُّضَاعَفْ لَهُمْ» آمده است. کسی که در راه خداوند متعال انفاق می‌کند و به افراد نادار و فقیر صدقه می‌دهد چنان کسی است که به خداوند متعال قرض می‌دهد و خداوند متعال، اصل آن وام و سود چند برابر آن را به وام دهنده باز خواهد گردانید و وام دهنده از این معامله، خوشحال و راضی خواهد گردید. حال کسی که در راه خداوند متعال و برای او دست به کارهای عام المنفعه و نیک می‌زند حال قرض دهنده‌ای است که از قرض خود منتفع می‌شود و چند برابر مال خود دریافت می‌کند.

نتیجه‌گیری و ارائه پیشنهادها

این پژوهش به تحلیل استعاره‌های نمادین در امثال نهفته و پنهان قرآن کریم پرداخت و هدف اصلی آن شناسایی نقش استعاره تمثیلیه در بیان مفاهیم قرآنی و بررسی تأثیرات فرهنگی، معنوی و شناختی آن بر فهم عمیق‌تر پیام‌های الهی بود. براساس دسته‌بندی‌های علمی، امثال قرآن به دو دسته «امثال واضح» (دارای واژگان صریح مانند «مثل» و «امثال») و «امثال کامنه» (بدون ذکر مستقیم واژه‌ها، اما با مضمون مجازی)، تقسیم می‌شوند. تمرکز این تحقیق بر امثال کامنه قرار گرفت؛ چراکه این نوع امثال، حاوی استعاره‌های تمثیلیه پیچیده و غنی‌تری هستند که نیازمند تحلیل دقیق‌تری می‌باشند. یافته‌ها نشان دادند که استعاره تمثیلیه به عنوان یکی از مهمترین ابزارهای بلاغی قرآن، نقشی برجسته در بیان مفاهیم انتزاعی و غیرمحسوس دارد. این نوع استعاره، برخلاف تشبیه تمثیلی، ساختاری پیچیده‌تر و مجازی‌تر دارد که نیازمند دقت، مهارت زبانی و ذوق ادبی بالاتری از سوی مخاطب است. در استعاره تمثیلیه، وجه شباهت از چندین بُعد استنتاج می‌شود و اغلب به صورت ترکیبی بیان می‌گردد؛ از این رو، فهم آن تنها از طریق تحلیل سطحی امکان‌پذیر نیست و نیازمند تأمل و تفسیر گسترده‌تر است. تحلیل آیات منتخب نشان داد که استعاره تمثیلیه در امثال کامنه قرآن در بیان مفاهیمی مانند خیانت منافقان، نجات انسان از هلاکت، سنگینی گناهان، نیکی با نیت خالص و ناخالص، حالت شیطان، حق و باطل، سرگردانی شاعران کافر، آواز ناپسند، عذاب الهی، نزدیکی خداوند به بندگان و نحوه قرض‌دهی الهی به کار رفته است. این استعاره‌ها با تبدیل مفاهیم معنوی و ذهنی به تصاویر ملموس، به افزایش تأثیرگذاری پیام‌های قرآنی کمک شایانی کرده‌اند. برای نمونه، در آیه «وَأَعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللَّهِ جَمِيعًا» (آل عمران/۱۰۳)، «حبل‌الله» استعاره‌ای است از وحدت، ایمان و توکل بر خدا که پیوند محکم میان مؤمنان را به تصویر می‌کشد. در آیه «وَهُمْ يَحْمِلُونَ أَوْزَارَهُمْ عَلَى ظُهُورِهِمْ» (الأنعام/۳۱)، بار سنگین گناهان به شکل

تصویری ملموس از وزنه‌ای که بر دوش حمل می‌شود، نشان داده شده است. همچنین، آیه «إِنَّكَ بِأَعْيُنِنَا» (الطور/۴۸)، استعاره‌ای از چشم به معنای مراقبت و حفاظت الهی است که اطمینان خاطر را در قلب پیامبر اسلام(ص)، ایجاد می‌کند. علاوه بر ارزش زیبایی شناختی، یافته‌ها بر تأثیرات فرهنگی و شناختی عمیق استعاره تمثیلیه تأکید دارند. ماهیت ترکیبی و مجازی این استعاره امکان برداشت‌های چندگانه را فراهم می‌کند و مخاطب را باتوجه به دانش، تجربه معنوی و زمینه فرهنگی‌اش به فهمی گسترده‌تر از معانی قرآنی می‌رساند. این ویژگی باعث می‌شود قرآن کریم قابلیت تفسیر و تطبیق در زمان‌ها و مکان‌های مختلف را همواره حفظ کند. همچنین، پژوهش نشان‌دهنده استعاره تمثیلیه در امثال کامنه قرآن غالباً دارای بُعد معنوی و تأویلی است و فهم دقیق آن‌ها بدون توجه به ابعاد تفسیری امکان‌پذیر نیست. این نتیجه تأییدکننده نظر علمای قرآنی است که معتقدند «آیات دارای استعاره، حامل معانی باطنی و تأویلی‌اند». درمجموع، استعاره تمثیلیه در امثال کامنه قرآن ابزاری قدرتمند برای برجسته‌سازی مفاهیم انتزاعی، تقویت تأثیر بلاغی و تسهیل فهم عمیق‌تر مخاطب است. این استعاره‌ها با تلفیق تصاویر ملموس و مفاهیم معنوی، درک مخاطب را از حقایق الهی گسترش داده و زمینه را برای تأمل، تفسیر و تطبیق با شرایط مختلف فراهم می‌کنند. دراین تحقیق وجود استعاره تمثیلیه در ۱۳ آیه منتخب از امثال کامنه قرآن تأیید شد که در بیان مفاهیمی متنوع از جمله خیانت، نجات، گناه، نیکی، شر، نظارت و عدالت الهی به کار رفته‌اند؛ این موضوع نشان‌دهنده غنای بلاغی و زبانی قرآن است که می‌تواند ایده‌های پیچیده را به شیوه‌ای ساده، عمیق و پویا منتقل کند. در پایان، این پژوهش ضمن تأکید بر اهمیت استعاره تمثیلیه در قرآن کریم، ضرورت انجام مطالعات گسترده‌تر و بهره‌گیری از روش‌های نوین تحلیلی را دراین حوزه برجسته می‌کند تا پژوهشگران آینده بتوانند با رویکردهای تازه‌تر به بررسی استعاره‌ها در بخش‌های دیگر قرآن و ارتباط آن‌ها با سایر عناصر بلاغی و معنوی بپردازند و دیدگاه‌های عمیق‌تری ارائه دهند.

منابع

- آذرنوش، آذرتاش. (۱۳۹۸). *فرهنگ معاصر عربی-فارسی: براساس فرهنگ عربی-انگلیسی هانس ور (A Dictionary Of Modern Written Arabic)*. چاپیستم، تهران: نشر نی.
- اسماعیلی، اسماعیل، (۱۳۷۷). *تفسیر امثال القرآن: تحقیقی، تحلیلی و تطبیقی*. چاپ سوم، تهران: انتشارات اسوه.
- براتی، مرتضی. (۱۳۹۶). *بررسی و ارزیابی نظریه استعاره مفهومی*. فصلنامه علمی پژوهشی-مطالعات زبانی و بلاغی، دوره ۸، شماره ۱۶، ۸۴-۵۱.
- برزگمهر، علی. حاجی‌زاده، سیدعلی. (۱۳۹۶). *استعاره‌های تمثیلیه در قرآن کریم و رابطه آن با مفاهیم اخلاقی*. فصلنامه علمی پژوهشی-مطالعات زبانی و بلاغی، دوره ۶، شماره ۱، ۴۳-۲۹.
- جرجانی، عبدالقاهر. (۱۳۸۹). *اسرار البلاغه*. ترجمه: جلیل تجلیل، چاپ پنجم، تهران: مؤسسه چاپ و انتشارات دانشگاه تهران.
- جوادی آملی، عبدالله، ۱۳۷۹، *تسنیم: تفسیر قرآن کریم*. تنظیم و ویرایش علی اسلامی، چاپ شانزدهم، قم: انتشارات اسراء.
- رضویان، حسین. (۱۳۹۶). *نقش موضوع در کاربرد استعاره مفهومی*. فصلنامه علمی پژوهشی-مطالعات زبانی و بلاغی، دوره ۸، شماره ۱۶، ۱۵۵-۱۳۶.
- سهرابی، سارا. کرانی، اکرم. سادات ناصری، زهره. (۱۴۰۲). *واکاوی استعاره مفهومی در قرآن (جرهای ۱۵ تا ۲۱) و هفت پیکر نظامی از مفهوم زبان شناختی متن و تصویر*. فصلنامه علمی پژوهشی-مطالعات هنر اسلامی، دوره ۲۰، شماره ۵۱، ۳۶۳-۳۷۹.
- شمیسا، سیروس. (۱۳۸۱). *بیان (با تجدید نظر و اضافات)*. چاپ نهم، تهران: انتشارات فردوس.
- صابونی، محمدعلی. (۱۳۸۱). *صفوة التفاسیر*. ترجمه: محمدطاهر حسینی، چاپ اول، بیروت: انتشارات دارالفکر.
- صفوی، کوروش. (۱۳۹۷). *درآمدی بر معنای شناسی*. چاپ ششم، تهران: انتشارات سوره مهر.
- ضیاء‌آذری، شهریار. (۱۳۹۶). *عیار استعاره: جلوه‌ای از اعجاز بیانی قرآن کریم*. چاپ دوم، تهران: انتشارات سروش.
- عرفان، حسن. (۱۳۹۶). *کرانه‌ها: شرح فارسی کتاب مختصر المعانی [تفتازانی (جلد ۳)]*. چاپ هشتم، قم: انتشارات هجرت.
- قاسمی، عبدالستار. (۱۳۹۲). *سبک‌شناسی استعاره تمثیلیه در قرآن کریم*. فصلنامه علمی پژوهشی-مجله ایرانی انجمن ایرانی زبان و ادبیات عرب، دوره ۹، شماره ۲۹، ۴۵-۲۱.
- لاکوف، جورج. جانسون، مارک. (۱۳۹۹). *فلسفه ذهن: سمانی: ذهن ج سمانی و چالش آن با اندیشه غرب (جلد ۱)*. ترجمه: جهان‌شاه میرزابیگی، چاپ چهارم، تهران: انتشارات آگاه.
- هاوکس، ترنس. (۱۳۹۵). *استعاره*. ترجمه: فرزانه طاهری، چاپ ششم، تهران: انتشارات مرکز.

هوشنگی، حسین. سیفی‌پرگو، محمود. (۱۳۸۸). *استعاره‌های مفهومی در قرآن از منظر زبان‌شناسی شناختی*. فصلنامه علمی پژوهشی-پژوهشنامه علوم و معارف قرآن کریم، دوره ۱، شماره ۳، ۳۴-۱۰.

AlAjmi, Mashael. (2019). *A Cognitive Study Of Metaphors In The Glorious Qur'an: From A Linguistic To A Conceptual Approach*. AWEJ For Translation & Literary Studies, 3(2): 114-121.

Hayat, Amir. Iftikha, Lubna. (2025). *The Role Of Metaphorical Language In The Quran: An Analysis*. Journal Of Ulūm al-Sunnah, 3(1): 1-10.